

Η Φιλαναγνωσία στην τυπική και μη τυπική εκπαίδευση: Αναλυτικά προγράμματα και καινοτόμες δράσεις για ενίσχυση της φιλαναγνωσίας και της γραπτής έκφρασης

Ελένη Μπλιούμη

Διευθύντρια Δημοτικού Σχολείου (Δ.Σ.) Καλλιθέας Ελασσόνας

M.Sc. Δημιουργικής Γραφής και Λογοτεχνικής Συγγραφής

elemplou@gmail.com

► ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η Φιλαναγνωσία στην τυπική και μη τυπική εκπαίδευση για τους/τις μαθητές/τριες της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, αποτελεί ένα θέμα με ενδιαφέρον προς διερεύνηση. Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να παρουσιαστεί η συμβολή της λογοτεχνίας στην τυπική μορφή εκπαίδευσης για την προώθηση της μάθησης, καθώς και η θετική στάση του/της μαθητή/τριας απέναντι στο βιβλίο και πώς αυτή η θέση επιδρά στον προφορικό και γραπτό του λόγο. Να παρουσιαστούν οι δράσεις και οι τρόποι ενίσχυσης της φιλαναγνωσίας και να γίνει αντιληπτό πώς η κατάλληλη διδακτική προσέγγιση του ανθολογίου, των εξωσχολικών βιβλίων και οι ελκυστικές προτάσεις και δράσεις που κεντρίζουν το ενδιαφέρον και τις ανάγκες του/της μαθητή/τριας, βελτιώνουν και τη σχέση του με το βιβλίο και κατ' επέκταση με τον γραπτό του λόγο. Εξίσου σημαντική για την εξέλιξη του/της μαθητή/τριας και τη μελλοντική του πρόοδο είναι και η μη τυπική εκπαίδευση. Ειδικότερα στην εισήγηση γίνεται αναφορά στους στόχους της φιλαναγνωσίας, γίνεται λόγος για τη Δημιουργική Γραφή, τη σκέψη και την έκφραση. Μελετήθηκε η τυπική και μη τυπική εκπαίδευση και η σχέση της με τα Δ.Ε.Π.Π.Σ. και Α.Π.Σ., καθώς και η προσπάθεια ενημέρωσης και βελτίωσης των ίδιων των εκπαιδευτικών σε θέματα διδασκαλίας της Φιλαναγνωσίας σε συνδυασμό με τη λογοτεχνία. Παρατηρήθηκε ότι ενώ το δομημένο εκπαιδευτικό σύστημα κατευθύνει τους/τις μαθητές/τριες σε οργανωμένη βασική γνώση, συμπεριφορά, έκφραση και σκέψη, με προγράμματα με συγκεκριμένους εκπαιδευτικούς στόχους και σκοπούς, η μη τυπική εκπαίδευση παρέχει τη γνώση σε όλη τη διάρκεια της ζωής του παιδιού με βασικό χαρακτηριστικό κυρίως την αλληλεπίδραση, τις δραστηριότητες της καθημερινής ζωής, τις επιδράσεις του περιβάλλοντος, την εμπειρία. Συμπερασματικά, η μάθηση είτε αποκτιέται με την τυπική μορφή, είτε με τη μη τυπική μορφή της, συντείνει στη γενικότερη και πολύπλευρη ανάπτυξη του παιδιού και στην μελλοντική του πορεία.

Λέξεις-κλειδιά: Τυπική και Μη Τυπική Εκπαίδευση, Αναλυτικά Προγράμματα, Φιλαναγνωσία.

► ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στο Πρόγραμμα Σπουδών δεν έχουν εισαχθεί έννοιες και δραστηριότητες της φιλαναγνωσίας και της δημιουργικής γραφής, παρά μόνο σε άτυπες μορφές εκπαίδευσης και σε συγκεκριμένες μορφές τυπικής εκπαίδευσης. Αποτέλεσμα αυτού είναι η μειωμένη δεξιότητα των παιδιών στη γραπτή έκφραση. Με την παρούσα έρευνα αναζητάτε η αλληλουχία της λογοτεχνίας με την ανάπτυξη δεξιότητας του γραπτού λόγου. Σύμφωνα με τον Eliot «Το λογοτεχνικό κείμενο αναδημιουργεί τον κόσμο και τη ζωή μέσα από τη μυθοπλασία. Με τη μετάδοση νέων εμπειριών ή την αναζήτηση ήδη γνωστών, διευρύνει τη συνείδηση και εξευγενίζει την αισθαντικότητά του». (Eliot, 1983: 194; Κατσίκη-Γκίβαλου, 2005). Συνεπώς, η μελέτη της παιδικής λογοτεχνίας, μπορεί να συμβάλει θετικά στην εκπαιδευτική διαδικασία ως μέσω μάθησης και μετάδοση γνώσης, στην ψυχολογία, στη μαθησιακή ανάπτυξη του παιδιού και να συντελέσει στη διαμόρφωση στάσεων, αντιλήψεων, αποφάσεων σε ζητήματα της κοινωνικής ζωής με αλληγορικό τρόπο. Μέσα από τη μελέτη των εξωσχολικών βιβλίων και της παιδικής λογοτεχνίας, γίνεται κατανοητή από τους/τις μαθητές/τριες η δύναμη της λέξης, η χρησιμότητα της εμπειρίας και της γνώσης τους, η δημιουργική σκέψη τους στο να αποκτήσουν τη δεξιότητα δημιουργικής γραφής και έκφρασης.

► ΤΥΠΙΚΗ ΜΟΡΦΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΜΗ ΤΥΠΙΚΗ ΜΟΡΦΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Η τυπική εκπαίδευση είναι το ιεραρχημένο, δομημένο και οργανωμένο χρονικά σε βαθμίδες εκπαιδευτικό σύστημα. Η τυπική μορφή εκπαίδευσης και στη χώρα μας συνδέεται με την εκάστοτε εκπαιδευτική πολιτική, αλλά πάγιο γνώρισμά της -σε αντίθεση με τα εκπαιδευτικά συστήματα άλλων κρατών- είναι η παραδοσιακή εκπαιδευτική νοοτροπία που θέλει την εκπαιδευτική πράξη να χαρακτηρίζεται από την τυποποιημένη δασκαλοκεντρική διδακτική διαδικασία και οροθετημένη μέσα στον κλειστό χώρο του σχολείου. Οδηγεί στην απόκτηση πιστοποιητικών αναγνωρισμένων σε εθνικό επίπεδο από δημόσιες αρχές και αποτελεί μέρος της διαβαθμισμένης εκπαιδευτικής κλίμακας. Στην τυπική εκπαίδευση εντάσσεται και η γενική τυπική εκπαίδευση ενηλίκων.

Η μη τυπική μάθηση είναι προγραμματισμένη διαδικασία με βασικό χαρακτηριστικό της την αλληλεπίδραση, τις δραστηριότητες της καθημερινής ζωής, τις επιδράσεις του περιβάλλοντος, την εμπειρία. Είναι η εκπαίδευση που παρέχεται στο άτομο δια βίου από τις καθημερινές εμπειρίες και την έκθεσή του σε ερεθίσματα της καθημερινής του ζωής.

► ΠΑΙΔΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Το μάθημα της λογοτεχνίας στο Δημοτικό, σύμφωνα με το Διεθνές Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών (ΔΕΠΠΣ) (ΦΕΚ 303B/13-03-2003), εντάσσεται στο μάθημα της γλώσσας και υποστηρίζεται από το αντίστοιχο σχολικό εγχειρίδιο, με τίτλο: «Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων». Με τον όρο παιδική Λογοτεχνία εννοούμε το σύνολο των κειμένων, πεζών και ποιητικών, τα οποία είναι αισθητικός δικαιωμένα και είναι σε θέση να φέρουν το παιδί πιο κοντά στο φαινόμενο της τέχνης και ειδικότερα της Λογοτεχνίας. Τα άρθρα αυτά λογοτεχνικά έργα, απευθύνονται άμεσα ή έμμεσα στις

αισθητικές απαιτήσεις και τα ενδιαφέροντα της νηπιακής, παιδικής και εφηβικής ηλικίας και ανταποκρίνεται στο αντιληπτικό, γνωστικό, και συναισθηματικό τους επίπεδο (Αναγνωστόπουλος & Δελώνης, 1988). Τα κείμενα της παιδικής λογοτεχνίας είναι αφηγηματικά και με την εικόνα και την ιστορικότητά τους δίνουν απαντήσεις ως προς τον τρόπο που μπορεί ένα παιδί να κατανοήσει την κοινωνία που ζει. Τα λογοτεχνικά αποσπάσματα που οφείλει ο/η μαθητής/τρια να μελετήσει και αν απαντήσει σε ερωτήσεις, στερούν από τον/τη μαθητή/τρια την αγάπη του/της για την ανάγνωση και τη συναισθηματική ευχαρίστηση. Συνεπώς, η λογοτεχνία στο σχολείο δεν έχει την πρέπει αντιμετώπιση για να προσελκύσει το ενδιαφέρον και τις ανάγκες του/της μαθητή/τριας. Πριν το 1975 η λογοτεχνία είχε θέση αποκλειστικά στο βιβλίο «Η γλώσσα μου» και στα «Αλφαβητάρια» (Παπαμανώλης, 2007: 63-72) και στόχος του σχολείου ήταν η ανάγνωση και η γραφή των μαθητών/τριών μέσα από λογοτεχνικά κείμενα, ενώ το 1970 προστέθηκε και η σημασιολογία των λέξεων ενός κειμένου. Το 1980 παρουσιάζεται ως γλωσσικό φαινόμενο για αν γίνει κατανοητή η δομή και η τυπολογία της γλώσσας και στη δεκαετία του 1990 δίνεται έμφαση στην κοινωνικοπολιτιστική φύση της λογοτεχνίας μέσα από τη διδασκαλία (Βικιπαίδεια).

Από τα βασικότερα είδη της λογοτεχνίας είναι η ποίηση, η πεζογραφία, το θέατρο, το παραμύθι, ο μύθος, το δημοτικό τραγούδι, το ηθογραφικό διήγημα, το ιστορικό μυθιστόρημα, η αυτοβιογραφία κ.ά.

Από τα αναλυτικά προγράμματα του 1988 και μετά παρατηρούμε διαφορετική αντιμετώπιση της λογοτεχνίας η οποία τώρα σχετίζεται με τη δημιουργικότητα και τη φιλαναγνωσία, με τη χρήση των Τ.Π.Ε. Στα νέα προγράμματα των σπουδών του 2011, η Λογοτεχνία αντιμετωπίζεται θετικότερα και πραγματοποιούνται δραστηριότητες με συγκεκριμένο τρόπο (Κοντογιαννοπούλου, 1991; Κυνηγός, 1995; Μακράκης & Κοντογιαννοπούλου, 1995).

► ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗ ΓΡΑΦΗ ΚΑΙ ΦΙΛΑΝΑΓΝΩΣΙΑ

Γραφή και λογοτεχνία σε παράλληλους δρόμους, κυρίως στις τελευταίες τάξεις του δημοτικού, δίνουν κίνητρα και ερεθίσματα, ακονίζουν τη σκέψη και το μυαλό, δίνουν έμπνευση και το μάθημα του «γραπτού λόγου» γίνεται ευχάριστο και δημιουργικό για τους/τις μαθητές/τριες. Η γραφή στο δημοτικό είναι δημιουργική, όταν συμβαδίζει με την ανάγνωση. Σύμφωνα με τον Guilbord η δημιουργικότητα θεωρείται ως η γενική ικανότητα η οποία υπάρχει σε όλους τους ανθρώπους και εκδηλώνεται με εφευρετικότητα, σύνθεση και σχεδιασμό (Guilbord, 1967). Η δημιουργική γραφή είναι η έννοια της δημιουργικότητας και η ικανότητα κάποιου να δημιουργεί κάτι. Συνδέεται με τη νέα γραφή και τα νέα δημιουργήματα που μπορούν να κατασκευαστούν μετά από μελέτη, φαντασία, επινόηση και προσπάθεια. Η διδασκαλία των λογοτεχνικών κειμένων, θα πρέπει να αποσυνδέεται από τη διδασκαλία του γλωσσικού μαθήματος, γιατί τα λογοτεχνικά κείμενα δεν αποτελούν τα μοναδικά ή τα καταλληλότερα πρότυπα γλωσσικής έκφρασης. Προτείνεται με έμφαση στην εκπαιδευτική διαδικασία η ανάγνωση βιβλίων και οι βιβλιοπαρουσιάσεις με παιγνιώδεις δραστηριότητες, η σύνδεση των βιβλίων με σύνδεση της επικαιρότητας, σύνδεση της ανάγνωσης με άλλες τέχνες, όπως θέατρο, μουσική, ζωγραφική, ποίηση. Καθιερώνεται επίσης ώρα ελεύθερης ανάγνωσης (Αποστολίδου, Καπλάνη, & Χοντολίδου, 2000).

Για τη συγγραφή ενός κειμενικού είδους, η πρώτη ενέργεια του/της μαθητή/τριας είναι να έχει μελετήσει λογοτεχνία και ανάλογα κείμενα με το ίδιο ύφος και την ίδια δομή

και τεχνοτροπία. Με τη βοήθεια της φαντασίας, της γνώσης, της εμπειρίας, της επινόησης, της εξοικείωσης με το θέμα που θα ασχοληθεί, της ταύτισης και της μίμησης ο/η μαθητής/τρια περνάει στη δεύτερη φάση, εκείνης της συγγραφής και δημιουργεί ανάλογο έργο με πλούσιο λεξιλόγιο και φρέσκιες ιδέες, ενισχύοντας παράλληλα τη διάθεσή του για γραφή. Το τρίτο στάδιο, αυτό μετά τη συγγραφή είναι να παρουσιάσει το έργο του στους/στις συμμαθητές/τριες του και να ακολουθήσει συζήτηση. Ο/Η εκπαιδευτικός έχει τον ρόλο του καθοδηγητή και τους εμπυχωτή. Δίνει ερεθίσματα, λύνει απορίες, ενθαρρύνει τους/τις μαθητές/τριες και σέβεται την αδεξιότητά τους στα πρώτα βήματα της συγγραφής.

Πολύ σωστή λοιπόν η άποψη του Γκρέμινγκερ, ότι: «Το διάβασμα αποτελεί μία ειδική μορφή βοήθειας για τη ζωή του ανθρώπου». Διάβασμα και γραφή, αλληλένδετες σχέσεις με στόχο της ολοκλήρωσης και εξέλιξη του νέου ατόμου.

► ΣΤΟΧΟΙ ΦΙΛΑΝΑΓΝΩΣΙΑΣ

Η φιλαναγνωσία, θα πρέπει να κατανοήσουν οι μαθητές/τριες, ότι δεν είναι ακόμη ένα μάθημα. Δεν είναι καταναγκαστική, δεν είναι υποχρεωτική, έχει ψυχαγωγικό χαρακτήρα και κρύβει το στοιχείο της έκπληξης. Συνεπώς, μόνο θετικά αποτελέσματα για την εκπαιδευτική κοινότητα θα μπορούσε να έχει:

- Εδραιώνεται η σχέση του παιδιού με τη λογοτεχνία.
- Αναπτύσσεται η φιλαναγνωσία και η δεξιότητα αφήγησης.
- Η νέα γνώση θεωρείται μέσον επικοινωνίας.
- Γίνεται κατανοητό το περιβάλλον και οι σχέσεις με τις αξίες της εποχής.
- Το άτομο αποκτά διαπολιτισμική συνείδηση.
- Διαμορφώνονται στάσεις και αντιλήψεις ζωής με επιχειρηματικότητα.
- Οι μαθητές/τριες αποκτούν αναγνωστικά κριτήρια.
- Εκφράζουν αιτιολογημένα τις προσωπικές τους απόψεις.
- Μαθαίνουν τεχνικές του γραψίματος, βιώνοντας τη γλώσσα, τη δομή της, τα συντακτικά και γραμματικά φαινόμενα.
- Αναπτύσσεται η συγγραφική επινοητικότητα.
- Αναγνωρίζεται η δύναμη των λέξεων και γίνονται κατανοητές αφηρημένες έννοιες.
- Εμπλουτίζεται ο λόγος, κινείται η φαντασία.
- Ενισχύεται η δημιουργικότητα με την ανάγνωση, παρατήρηση, μελέτη.
- Γυμνάζεται ο νους και η καρδιά αποκτώντας σφαιρική εικόνα για το θέμα.
- Διαμορφώνεται ο χαρακτήρας μέσω της ταύτισης και της μίμησης.
- Γίνονται γνωστές αξίες όπως: ειρήνη, φιλία, αγάπη, σεβασμός, ελευθερία, δημοκρατία, διάλογος, αξιοπρέπεια, αλληλεγγύη, ανθρωπιά, φιλαλήθεια, συνεργασία κ.ά.
- Οπλίζεται η κρίση, η φαντασία, η βούληση, η ενσυναίσθηση, η ανθρωπιά, η ευαισθησία κ.ά.
- Ωριμάζει, κοινωνικοποιείται και ανεξαρτητοποιείται ο/η νέος/α αναγνώστης/τρια.
- Όλα τα είδη της λογοτεχνίας και ο μύθος συμβάλλει στην ολόπλευρη ανάπτυξη του νέου ατόμου.

► ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Για τους/τις εκπαιδευτικούς υπάρχουν εργαλεία-προτάσεις για να προωθήσουν τη θετική στάση του/της μαθητή/τριας για το βιβλίο και το γραπτό κείμενο:

- Ημερολόγιο ανάγνωσης (ημερομηνία, τίτλος βιβλίου, συγγραφέας, ιδέες).
- Παρουσιάσεις λογοτεχνικών βιβλίων που διάβασαν, στους/στις συμμαθητές/τριές τους.
- Εικαστική τοιχογραφία (στοιχεία βιβλίων και ζωγραφιές για το περιεχόμενό τους, σε χαρτί του μέτρου).
- Δέντρο φιλιαναγνωσίας (αγαπημένα βιβλία και προτάσεις για ανάγνωση).
- Λέσχη Ανάγνωσης (αλλαγή απόψεων, αφίσες, σελιδοδείκτες).
- Καθημερινό 10' πρωινό διάβασμα (δασκάλου, μαθητών/τριών) λογοτεχνικού βιβλίου.
- Δημιουργία εφημερίδας και περιοδικού.
- Δημιουργία βιβλίων των μαθητών/τριών με μικρές ιστορίες, μέσα από τις εμπειρίες τους.
- Δημιουργία νέου οπισθόφυλλου ενός βιβλίου.
- Αναδιήγηση ιστορίας στους/στις συμμαθητές/τριές τους.
- Επίσκεψη συγγραφέα στο σχολείο και επίσκεψη μαθητών/τριών σε τυπογραφείο.
- Οργάνωση ομιλιών για το βιβλίο, από τους/τις ίδιους/ες τους/τις μαθητές/τριες.
- Οργανωμένη βιβλιοθήκη στο σχολείο και στην τάξη (για ανάγνωση, δανεισμό, εκθέσεις βιβλίων, βιβλιοεργαστήριο κ.ά.). Φωτεινός χώρος στη βιβλιοθήκη, ήσυχος, καλαίσθητος, ευχάριστος, για την πραγματοποίηση δράσεων για το βιβλίο.
- Μελετούμε αγαπημένα βιβλία, βρίσκουμε τον ήρωα του βιβλίου, βρίσκουμε ένα ρήμα που γεννά δράση, ένα επίθετο και ένα ουσιαστικό που δηλώνουν τον χώρο και τον χρόνο, ένα συναίσθημα που νιώσαμε διαβάζοντας την ιστορία και... με όλα τα παραπάνω νέα στοιχεία, γράφουμε μία νέα ιστορία.
- Δείχνουμε τέσσερις εικόνες με ίδια θεματολογία. Δείχνουμε την πρώτη και οι μαθητές/τριες γράφουν μία πρόταση γι' αυτό που είδαν, δείχνουμε τη δεύτερη... συνεχίζουν την πρότασή τους με ακόμη μία νέα πρόταση. Δείχνουμε την τρίτη εικόνα και καλούνται να κορυφώνουν την ιστορία τους και δείχνοντας την τελευταία εικόνα, ολοκληρώνουν την ιστορία τους.
- Μετά από ανάγνωση κειμένου, ακολουθεί η ερώτηση: Τι θα γινόταν αν... Οι μαθητές/τριες υποχρεούνται να δώσουν πέντε ερωτήσεις και πέντε απαντήσεις στις ερωτήσεις που οι ίδιοι/ες έθεσαν. Από τις απαντήσεις ξεκινά μία ιστορία.
- Ζητάμε από τους/τις μαθητές/τριες να μιλήσουν για τις εμπειρίες που έζησαν μετά από κάποια συμβάντα και να καταγράψουν τα γεγονότα αυτά με μυθοπλασία και με άλλους/ες ήρωες-πρωταγωνιστές/τριες.
- Συγγραφή και λογοτεχνικά κείμενα, φιλιαναγνωσία με τυπική ή με άτυπη μορφή στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση είναι συνδυασμοί-εργαλεία για την εκπαιδευτική κοινότητα που αν χρησιμοποιηθούν σωστά τα αποτελέσματά τους, θα ωφεληθούν τη μαθητική νεολαία μαθησιακά, γνωστικά, κοινωνικά και συναισθηματικά.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Eliot, T. (1983). *Δοκίμια για την ποίηση και την κριτική (1919-1961, Επιλογή)* (Μτφ. Σ. Μπεκατώρος). Αθήνα: Ηριδανός.
- Αναγνωστόπουλος, Δ. Β., & Δελώνης, Α. (1988). *Παιδική Λογοτεχνία στο σχολείο*. Αθήνα: Πατάκης.
- Αποστολίδου, Β., Καπλάνη, Β., & Χοντολίδου, Ε. (2000). Παιδαγωγικές αρχές του προγράμματος. Στο *Ομάδα Έρευνας για τη Διδασκαλία της Λογοτεχνίας. Διαβάζοντας Λογοτεχνία στο Σχολείο: Μία νέα πρόταση διδασκαλίας*. Αθήνα: Γιώργος Δαρδιανός. 37-65.
- Παπαμανώλης, Κ. (2007). Παιδική Λογοτεχνία και γλωσσικό μάθημα στο δημοτικό σχολείο παλαιότερα και σήμερα. Στο Ε. Ηλία (Επιμ.), *Η παιδική λογοτεχνία στην εκπαίδευση*. Βόλος: Π.Τ.Π.Ε. Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας-Εργαστήριο Λόγου και Πολιτισμού, 63-72.